Bridge Course

Prepared by
Dr. A. J. Dholariya
BJVM College
Vallabh Vidyanagar

Bridge Course

BCOM (Gujarati)

શેરમૂડી ના હિસાબો

પ્રસ્તાવના

- ઔદ્યોગિક ક્રાંતિના પરિણામે મોટાપાયે ધંધો કરવા માટે એકાકી વેપારી અને ભાગીદારી પેઢીની મર્યાદાઓને અનુલક્ષીને કંપની સ્વરૂપ અસ્તિત્વમાં આવ્યું છે.
- ભારતમાં સૌ પ્રથમવાર કંપની માટે એક અલગ કાયદો 1956 માં બન્યો. જે કંપની ધારો 1956 તરીકે ઓળખાય છે. હાલમાં ભારત સરકાર દ્વારા જૂના કંપનીના કાયદામાં જરૂરી ફેરફાર કરી ને હવે નવો કાયદો કંપની ધારો, 2013 મૂકવામાં આવ્યો છે.

કંપની ના પ્રકારો

- કંપનીની સ્થાપના ને આધારે

1. કાયદા દ્વારા સ્થાપિત કંપનીઓ કે કોર્પોરેશન
2. નોંધાયેલી કંપની

- કંપની ધારા મુજબ,

1. જાહેર કંપની
2. ખાનગી કંપની

કંપની ના પ્રકારો

- જવાબદારીના આધારે

1. શેરથી મર્યાદિત કંપની
2. બાંહેધારીથી મર્યાદિત કંપની
3. જવાબદારીથી અમર્યાદિત કંપની

શેર અને શેર મૂડી ના પ્રકારો

- સત્તાવાર મૂડી
- બહાર પાડેલી મૂડી
- ભરપાઈ થયેલી મૂડી
- મંગાવેલી મૂડી
- નહિ મંગાવેલી મૂડી
- વસુલ લાવેલી મૂડી
- અનામત મૂડી

શેરના પ્રકારો

- પ્રેફરન્સ શેર અને ઇક્વિટી શેર
- પ્રેફરન્સ શેર ના પ્રકારો

1. ક્યુંમ્યુલેટીવ અને નોન ક્યુંમ્યુલેટીવ પ્રેફરન્સ શેર
2. રીડિમેબલ અને ઈરરીડિમેબલ પ્રેફરન્સ શેર
3. પાર્ટીસિપેટીંગ અને નોંન પાર્ટીસિપેટીંગ પ્રેફરન્સ શેર
4. કન્વાર્ટેબલ પ્રેફરન્સ અને નોન કન્વાર્ટેબલ પ્રેફરન્સ શેર

ઈક્વિટી શેર બહાર પાડવા અંગે ના તબક્કાઓ

- જાહેર જનતા માટે શેર બહાર પાડવા અંગે
- ભરણ અંગે મંજૂરી
- સેબીને મોકલવા ની દરખાસ્ત અને વિગતો
- જાહેર જનતાને આમંત્રણ
- વિજ્ઞાપન પત્ર માં દર્શાવેલ વિગતો
- શેર અરજી અંગે
- શેર મંજૂર કરવામાં આવે ત્યારે
- હપ્તા દ્વારા બાકીની રકમ
- અન્ય મહત્વના મુદ્દા
- શેરનો અતિ પર્ણો અને લઘુ ભરણો
- આઇપીઓ અને એફપીઓ
- મળવાના બાકી હપ્તાની રકમ અને અગાઉથી મળેલ હપ્તા

કંપની દ્વારા શેર બહાર પાડવા અંગે ની રીતો

૧. મૂળ કિંમત

- દાખલા તરીકે રૂપિયા 10 ની દાર્શનિક કિંમતનો શેર રૂ. 10 માં જ બહાર પાડવામાં આવે

૨. પ્રીમિયમ થી

- દાખલા તરીકે રૂપિયા 10 ની દાર્શનિક ની કિંમતનો શેર રુ. 14માં બહાર પાડવામાં આવે તો વધારાના રૂ. ૪ પ્રીમિયમની રકમ ગણાશે જ્યારે શેર પ્રીમિયમ થી બહાર પાડવામાં આવે ત્યારે દાર્શનિક કિંમત કરતા મળેલ વધુ રકમ એક અલગ ખાતામાં જમા કરવામાં આવે છે. કંપનીધારાના નિયમ મુજબ આ રકમ જામીનગીરી પ્રીમિયમ ખાતે અથવા જામીનગીરી પ્રીમિયમ અનામત ખાતે લઈ જવામાં આવે છે.

કંપની દ્વારા શેર બહાર પાડવા અંગે ની રીતો

૩. વટાવ થી બહાર પાડેલ શેર

- જ્યારે કંપની દ્વારા શરીરની દાર્શનિક કિંમત કરતા ઓછી કિંમતે શેર બહાર પાડવામાં આવે ત્યારે શેર વટાવથી બહાર પડ્યા છે તેમ કહેવાય.
- દાખલા તરીકે રૂ. ૧૦ની દાર્શનિક કિંમત નો શેર રૂ.૯ માં બહાર પાડવામાં આવે તો અહીં રૂ.૧ શેર વટાવ ની રકમ ગણાશે. પરંતુ કંપનીધારા 2013 ની કલમ 53 મુજબ હવે કોઈ પણ કંપની પોતાના શેર વટાવથી બહાર પાડી શકે નહીં.

શેર જપ્તી

- જો કોઈ કારણસર કોઈ શેરહોલ્ડર તેણે ધારણ કરેલ શેર પર ભરવાની થતી મંજૂરી કે હપ્તાની રકમ કંપનીએ જણાવેલ સમયમર્યાદામાં ન ચૂકવે તો કંપની યોગ્ય કાર્યવાહી કર્યા બાદ તે શેરહોલ્ડર ના શેર જપ્તકરી શકે છે . શેર રદ થવાના કારણે શેર ની સંખ્યા ઘટે છે તેથી શેર મુડી ખાતુ ઉધારવામાં આવે છે અને જપ્ત થયેલા શેર પર શેર હોલ્ડરો દ્વારા કંપનીમાં ભરેલી રકમ શેર જપ્તી ખાતે જમા કરવામાં આવે છે. આ પરિસ્થિતિમાં કંપનીના ચોપડામાં તેને લગતી આમનોંધ પસાર કરવામાં આવે છે.

જપ્ત થયેલા શેર ફરીથી બહાર પાડવા અંગે

- જપ્ત થયેલા શેર કંપની ફરીથી બહાર પાડી શકે છે.આ અંગે કંપનીના ડિરેક્ટરને કાયદા દ્વારા સંપૂર્ણ સત્તા આપેલ છે. ડાયરેક્ટર્સ આ શેર મૂળ કિમતે પ્રીમિયમ થી કે વટાવથી બહાર પાડી શકે છે. આ સંજોગોમાં કંપનીના ચોપડે આમનોંધ પસાર કરવામાં આવે છે.

શેરની પ્રમાણસર ફાળવણી

- જ્યારે કંપનીને બહાર પાડેલા શેર કરતાં વધારે શેર ની અરજીઓ મળે ત્યારે તેને વધુ ભરણું કહેવામાં આવે છે આ પરિસ્થિતિમાં કેટલીકવાર કંપની તેના શેર ની ફાળવણી નીચે મુજબ કરે છે:

1. શેર અરજદારોને તેમણે કરેલ અરજીના જેટલા શેર પૂરેપૂરા મંજુર કરવા દાખલા તરીકે 500 ની અરજી કરનારને 500 શેર મંજુર કરવા
2. શેર અરજદારોને તેમણે કરેલ અર્રજી સામે એક પણ શેર મંજુર ન કરવો. દાખલા તરીકે ૨૦૦ શેર ની અરજી કરનારને એક પણ શેર મંજુર ન કરવો
3. શેર અરજદારોને તેમણે કરેલી અરજીની સામે પ્રમાણસર શેર ફાળવવા. દાખલા તરીકે ૫૦૦ ની અરજી કરનારને 300 શેર મંજુર કરવા

રોકડ સિવાયના અવેજથી શેર બહાર પાડવા અંગે

1. જ્યારે કંપની કોઈ મિલકતો કે ધંધો ખરીદે ત્યારે રોકડ આપવાના બદલે શેર આપે
2. કંપનીના સ્થાપકને તેમના મહેનતાણા પેટે કંપનીના શેર આપે
3. બાંહેધરી દલાલોને કમિશનના બદલામાં શેર આપે
4. કંપની તેના હાલના શેર હોલ્ડર્સને બોનસ આપે

કેટલીક વિશિષ્ટ બાબતો

- પસંદગીકાર લોકોને શેર ની મંજૂરી
- સ્વેટ ઈક્વિટી શેર
- કર્મચારીઓને સ્ટોકમાં વિકલ્પ આપવાની યોજના
- શેર અરજીના સંદર્ભે નિર્ધારિત બેંક સિલક ના ઉપાડ પર હંગામી નિયંત્રણ

ડિબેન્ચર ના હિસાબો

- સામાન્ય રીતે કંપની લાંબાગાળાના ભંડોળની જરૂરિયાત શેરમૂડી બહાર પાડીને મેળવે છે. કેટલીકવાર કંપનીને શેરમૂડી ઉપરાંત વધારે ભંડોળની જરૂર હોય તો આ ભંડોળ લોન કે ઉછીની રકમ મેળવે છે. નાણાકીય સત્તા ધરાવતી કંપનીઓ લાંબા ગાળાની લોન બેન્ક કે નાણાકીય સંસ્થાઓ પાસેથી મેળવે છે. ઘણી વાર રોકાણ માટે નાણાકીય સંસ્થાઓ પાસેથી લોન ધિરાણ મેળવવાને બદલે અથવા તે ઉપરાંત કંપની જાહેર પ્રજા પાસેથી જામીનગીરી બહાર પાડી પણ મેળવી શકે છે. આવી જામીનગીરી ડિબેન્ચર કે બોન્ડ તરીકે પ્રચલિત છે.

ડિબેન્ચર અંગે અગત્યના મુદ્દા

- ડિબેન્ચર ચોક્કસ વ્યાજ ધરાવતી એક જામીનગીરી છે જેના પર અગાઉથી નક્કી કરેલ તારીખે વ્યાજ ચૂકવવું પડે છે કંપની નફો થયો હોય કે ન થયો હોય તો પણ ડિબેંચર પર વ્યાજ ચૂકવવું ફરજિયાત છે.
- કંપનીધારા 2013 મુજબ કોઈ પણ કંપની ૧૦ વર્ષથી વધુ મુદત ના ડિબેન્ચર બહાર પાડી શકશે નહીં.
- ડિબેન્ચર કંપનીની મિલકતો ઉપર બોજ સાથે કે બોજ વગર પર બહાર પાડી શકાય છે. મિલકતો પરનો બોજ એટલે ગીરો અધિકાર.
- ડિબેન્ચર કંપનીના પાકા સરવૈયામાં ઇક્વિટી અને દેવા બાજુ “લાંબાગાળાના દેવા” તરીકે દર્શાવવામાં આવે છે.
- ડિબેન્ચર હોલ્ડર્સને કંપનીની કોઈ પણ બાબતમાં મત આપવાનો અધિકાર નથી.
- કંપનીના વિસર્જન વખતે ડિબેન્ચર હોલ્ડર્સને ઈક્વિટી શેરહોલ્ડર કરતા પહેલા રકમ ચૂકવવામાં આવે છે.

ડિબેન્ચર ના પ્રકારો

- જામીનગીરી ના આધારે

1. તારણ વાળા કે ગીરવી ડિબેન્ચર
2. તારણ વગરના કે સાદા ડિબેન્ચર

- ફેર બદલીની શક્યતા અને વિધિ ના આધારે

1. રજીસ્ટર ડિબેન્ચર
2. બેરર ડિબેન્ચર

- પરત કરવાની શરત મુજબ

1. પરત કરવા પાત્ર કે રીડિમેબલ ડિબેન્ચર
2. પરત ન કરવા પાત્ર કે ઇરરીડિમેબલ ડિબેન્ચર

ડિબેન્ચર ના પ્રકારો

- રૂપાંતરની શરત પ્રમાણે

1. રૂપાંતર પાત્ર કે કન્વર્ટિબલ ડિબેન્ચર
2. બિન રૂપાંતર પાત્ર નોન કન્વર્ટિબલ ડિબેન્ચર

ડિબેન્ચર બહાર પાડવા અંગે ની વિધિ

- કંપની જ્યારે ડિબેન્ચર બહાર પાડવાનું નક્કી કરે ત્યારે કંપનીના ડિરેક્ટર દ્વારા તેમને બોર્ડ ઓફ ડિરેક્ટર્સની સભામાંથી બહાર પાડવા અંગે ઠરાવ પસાર કરે છે ડિબેન્ચર બહાર પાડતી વખતે કંપની ધારા ની તેમજ સેબીની જોગવાઈઓનું પાલન કરવું પડે છે. ઈક્વિટી શેર બહાર પાડવાની વિધિ છે તે જ રીતે ડિબેંચર બહાર પાડવા અંગેની છે.
- કંપનીએ જાહેર જનતાને ડિબેંચર ખરીદવા માટે એક અલગ અરજી પત્રક તૈયાર કરવું પડે છે. અરજી દ્વારા મળેલ ડિબેન્ચરની રકમ માટે કંપનીએ કોઇ પણ શિડ્યુલ્ડ બેંક માં અલગ ખાતું ખોલાવવું પડે છે. કંપનીધારા 2013 ના નિયમ પ્રમાણે ઓછામાં ઓછો 90% ભરણુ કરાવવું જરૂરી છે. કંપની ડિબેંચર પર એકસાથે અરજી વખતે અથવા હપ્તે હપ્તે નાણાં મંગાવી શકે છે. ઈક્વિટી શેર વટાવથી બહાર પાડી શકાતા નથી. પરંતુ ડિબેંચર વટાવથી બહાર પાડી શકાય છે.

ડિબેન્ચર બહાર પાડવા અંગેની હિસાબી અસરો

- ડિબેન્ચર બહાર પાડવા અંગે ની રીત કે વ્યવહારો તેમજ ખાતાં લગભગ ઈક્વિટી શેરમૂડી ને લગતા વ્યવહારો જેવા જ રહે છે. જેમ કે ડિબેચર મંજૂરી ખાતુ, ડિબેન્ચર હપ્તા ખાતુ વગેરે ડિબેન્ચર આગળ હંમેશા તેના પરનો વ્યાજ નો દર દર્શાવવામાં આવે છે.
- દાખલા તરીકે, એક કંપનીએ રૂ. ૧૦૦નો એક એવા ૯%ના 8000 ડિબેન્ચર બહાર પાડ્યા. તેના પર ની રકમ એકસાથે મંગાવવામાં આવી હતી જે મળી ગઈ.

જ્યારે ડિબેન્ચર પર હપ્તે થી નાના મંગાવવામાં આવે ત્યારે

- અશોક મેચ લિમિટેડ રૂપિયા સોનુ એક એવા 8000 ડિબેન્ચર જાહેર જનતા માટે બહાર પાડે છે તે બેંચર પર વાર્ષિક 8% લેખે વ્યાજ આપવાનું છે નીચે મુજબનાં મંગાવવામાં આવ્યા હતા અરજી સાથે રૂપિયા 30 મંજૂરી સાથે રૂપિયા 40 હપ્તા વખતે રૂપિયા 30.

ડિબેન્ચર પ્રીમિયમથી બહાર પાડવા

- જ્યારે કંપની પોતાના ડિબેન્ચર તેની દાર્શનિક કિંમત કરતાં વધુ કિંમતે બહાર પાડે ત્યારે ડિબેન્ચર પ્રીમિયમ થી બહાર પાડ્યા કહેવાય.
- દાખલા તરીકે રૂ. ૧૦૦નો ડિબેંચર રૂ. 130 માં બહાર પાડવામાં આવે તો આ ડિબેન્ચર રૂ. 30 ના પ્રીમિયમથી બહાર પડ્યા છે તેમ કહેવાય. કંપનીધારા, 2013 મુજબ ડિબેન્ચર પ્રીમિયમની રકમ જામીનગીરી પ્રીમિયમ અનામત ખાતે લઈ જવામાં આવે છે. અને જામીનગીરી પ્રીમિયમ અનામત ખાતુ કંપનીના પાકા સરવૈયામાં ઇક્વિટી અને દેવા બાજુ અનામત અને વધારોના શીર્ષક હેઠળ દર્શાવવામાં આવે છે.

જ્યારે ડિબેન્ચર વટાવ થી બહાર પાડવામાં આવે ત્યારે

- કંપની પોતાના ડિબેન્ચર તેની દાર્શનિક કિંમત કરતા ઓછી કિંમતે બહાર પાડે ત્યારે તે ડિબેન્ચર વટાવ બહાર પાડ્યા છે તેમ કહેવાય.
- દાખલા તરીકે, રૂ. 500ની દાર્શનિક કિંમતનો એક ડિબેન્ચર રૂ. 90 માં બહાર પાડવામાં આવે તો અહીં રૂ.10 વટાવ ગણાશે.
- ડિબેન્ચર વટાવ કે ડિબેન્ચર બહાર પાડતા થયેલ નુકશાનને મૂડી ખોટ ગણવામાં આવે છે. આ ખોટ શક્ય હોય તેટલી ઝડપથી માંડી વાળવામાં આવે છે. પરંતુ આ સમય ડિબેન્ચર ના જીવનકાળ થી વધુ સમય હોવો જોઈએ નહીં.

રોકડ સિવાયના અવેજ થી ડિબેંચર બહાર પાડવા

- આનુસંગિક જામીનગીરી તરીકે બહાર પાડેલ ડિબેન્ચર કંપની જ્યારે બેંક કે અન્ય કોઇ વ્યક્તિ પાસેથી લોન મેળવે ત્યારે મુખ્ય જામીનગીરીની સાથે દ્વિતીય જામીનગીરી તરીકે પોતાના ડિબેન્ચર આપે છે. આ રીતે આપેલ આનુસંગિક જામીનગીરી તરીકે બહાર પાડેલ કહેવાય છે.

ડિબેન્ચર પર વ્યાજ

- સામાન્ય રીતે ડિબેન્ચર પરનું વ્યાજ અર્ધવાર્ષિક ચૂકવવામાં આવે છે. ડિબેચર પર વ્યાજ કંપનીના નફા નુકસાન પત્રકમાં નોંધવામાં આવે છે.
- કંપની ખોટ કરે કે પૂરતો નફો ન કમાય તો પણ ડિબેન્ચર પરનો વ્યાજ નિયમિત રીતે ચુકવવું ફરજિયાત છે.

ડિબેન્ચર નાણાં પરત કરવા અંગે

- જ્યારે ડિબેન્ચર તેની મૂળ કિંમત એ પરત કરવાના હોય ત્યારે
- જ્યારે ડિબેન્ચર મૂળ કિમતે કે પ્રીમિયમ થી કે વટાવથી બહાર પડ્યા હોય અને આ ડિબેન્ચર પ્રીમિયમ થી પરત કરવાના હોય ત્યારે

ડિબેન્ચર પરંતુ કરવા માટે નાણાંની જોગવાઈ

- નવા શેર કે ડિબેંચર બહાર પાડીને ડિબેન્ચર પરત કરવા
- મૂડીમાંથી ડિબેન્ચર પરત કરવા
- નફામાંથી ડિબેન્ચર પરત કરવા
- ડિબેન્ચર પરત કરવા અંગેની સેબીની guidelines નું પણ કંપનીએ ધ્યાન રાખવું પડે છે. ડિબેન્ચર પરત કરવા માટે કંપનીએ ડિબેન્ચર પરત અનામત ખાતુ ખોલવુ પડે છે.

શેર અને ડિબેન્ચર વચ્ચેનો તફાવત

- મૂડી નો પ્રકાર વળતરની ખાતરી
- ગીરો કે બોજ અધિકાર
- વટાવથી બહાર પાડવા અંગે
- નિયમન
- રૂપાંતરિત
- પરત કરવા અંગે
- વિસર્જન સમયે